

صاحبی . مدیری ، محرری :

آبونه بدلی :

سنه لکي ۱۲۰ غروش
آلتی آبلغی ۶۰ »
اوج آبلغی ۳۰ »

مخمس

۱۳۳۸

اداره خانہ سی :
شہزادہ باشندہ (تعالیٰ اسلام)
جمعیتی مراکز عمومیتی

مراکز توزیعی :
باب عالی جادہ سندھ (اتحاد
تجارت) کتب خانہ سی

اسلامک نفعنہ خادم مقالات
مع التشر قبول ونشر اولونور

یازانک شخصیتی دکل ، یازیتک اجمیتی
نظر دقتہ آلیتیر .

دینی ، علمی ، ادبی ، اجتماعی و شہید بیک شہری
مجموعہ اسلوب در

کلن یازیلردن شایان قبول کورولنتر
تاریخ صیراسیلہ درج ایدیلیر .

فی ۱۰ غروش

۱۳۳۹ شوالہ مخصوص نسخہ

عدد : ۱۲

مندرجات :

رجا ، حسب حال .
امام غزالی و (المضنون) کتابلری [تدقیق مؤلفات ہیئتہ جواب] — آق سہ کیلی حمد حمدی .
تعاون و تساند — محمد ضیا .
عالم و فاتح — سعیدی .
شوال المکرم ، عید ، بایرام ، جشن ، اعیاد اسلامک مبدائی ، بایرامک اعلانی ، صلائی عید ،
بایراملرده زیارت مقابر ، مولویلرک بایرام نمازندن عودتی ، سرای هایونده معایده ، تبریکه کلنلر ،
عیدکاه ، دواؤرده معایده ، مدینہ منورہده بایرام — طاهر المولوی .
مناجات ، نعت — سعود المولوی . غزل — محیی الدین رائف

امام غزالی و (المضنون) کتابلری

— تدقیق مؤلفات هیئت ایتیمی جواب —

اوج سنه مقدم یازیلهرق بر هیئت علمیه طرفندن تدقیق و برنجی اولهرق قبول ایدیلهرک کتاب شکلنده طبعنده قرار ویرلمش اولان راثرمدن غزالی به طایف بولنان بختی «مجله» نشر ایتیمیه باشلامشدی . تیارنج نشرندن آلی آی صکره تدقیق مؤلفات هیئت محترمه سی طرفندن بو بحثک استناد ایتدیکی اثرلن غزالینک اولدیغنه دائر بر مطالعه یازلمش و طرفندن جواب ویریلهرک هیئت مشار الیهانک بعض نقاظ حقنده نظردتی جلب ایدلمش ایدی . محفلک اونونجی نسخه - سنده اعضادن حافظ ابراهیم افندینک امضاسی ایله هیئت محترمه نك بر جوابنه مطالع اولدم . بو جوابدن آکلایورم که : تدقیق مؤلفاتک اصل مقصدی ، مضونلر غزالینک اولدیغنی سویله مک دکل ، بلکه « وحدت وجود » اساسی اوزرینه یورودولمش اولان او مطالعات حکیمانک - متکلمینک مذهب مشهورینه مخالف اولدینی ایچین - شایان قبول اولدیغنی آکلا تمقدر . بو فکرک غزالیدن صدور ایتیمی مسئلهیه باشقه بر قیمت ویره جکی شبهه سز بولندیغندن بو مقالاتک مأخذی اولان کتابلرک غزالی به نسبتی هیچه ایندیریلک ایسته نمشدر . کویا مضونلر آزادن چیقینجه غزالینک بویله بر فکرده بولونمش اولسی ده وارد اوله میه جق . دیمک مضونلرک غزالی به منسوب اولوب اولماسی مقصود بالذات دکل .

شو اوافق استطراددن صکره . هیئت محترمه نك بو خصوصده استناد ایتدیکی دلیللری بوجه آتی خلاصه ایدیورم :

۱ — مضون به علی غیر اهله نام رساله غزالی نك دکلدر . چونکه کشف الظنونده بیان اولوندیغنه کوره سبکی طبقاتنده (مضون قدم عالم ، قدیمک جزئیاتی بیلمدیکی ،

نی صفات مسئله لرینی تصریحی مشتملدر ؛ حال بوکه بومسائلدن هر برینه قائل بولنانلری غزالی و بوتون اهل سنت تکفیر ایتدکری ایچون بویله برضیئک غزالی دن صدوری تصور ایدیلهر (مندر) دیور . بناء علیه بومساله غزالی نامه مدسوسدر . بونک مدسوس اولدینی تحقّق (؟) ایدنجیه (مضون صغیر) کده غزالی نك اولماسی ایجاب (؟) ایدر .

۲ — محی الدین ابن عربی مسامراتنده مضون صغیر ، شیخ ابوالحسن هلی المسرکدر دیور .

۳ — احیا شارحی ده مضون صغیر غزالی نامه مدسوسدر دیور .

۴ — مضون صغیرک سؤالاً و جواباً ترکیب و ترتیبی ده غزالی طرفندن یازلدیغنه دلالت ایتکدهدر .

۵ — آثار سائرهنده ، ازجمله احیاء العلومنده روح حقنده کی مطالعاتی تدقیق ایدیلنجیه غزالی نك روحه دائر بو بولده بیان مطالعه ایتمش اولماسی احتمالی یوقدر .

ایشته غزالینک روح حقنده بزم ایضاح ایتدیکمز طرزده بر مطالعه ده بولونمش اولمسنی تدقیق مؤلفات بوجه بالا خلاصه ذکر ایتدیکم بش صورتله رد ایتمک ایستیور . شمدی بونلرک قیمت علمیه سنی تدقیق ایدلم . اولجه ده سویله یکم وجهله بزم او مقاله لرده کی مأخذمز ، مضون صغیردر . بناء علیه غزالی بویولده بیان مطالعه ایتیمه مشدر دی به بیلیمک ایچون مضون صغیرک احتوا ایلدیکی مباحثک مسلك غزالی ایله قابل تألیف اولمدینی اثبات ایدیلک ایجاب ایدردی .

حال بوکه تدقیق مؤلفات هیئت محترمه سی بوجهته اصلاً پاناشمایور . « مضون به علی غیر اهله » نام رساله نك بختمز تعلقی یوقسه ده ، مادام که هیئت محترمه ایشی اورادن . طوتدورمقی ایسته یور ، بزده خاطر ایچون اولا اورادن باشلا یه جفر . خلاصه ده کورولدیکی وجهله تدقیق مؤلفاتک برنجی واک قوتلی دلیل ، « مضون به علی غیر اهله » نام رساله نك غزالی نامه مدسوس اولسیدر . بونی اثبات ایچون یکانه استناد ایتدکری ده ابن سبکی نك ینه خلاصه نقل ایتدیکمز سوزلریدر . برنجی جوابده غزالی به نسبت ایدیلن مضونلرده ابن سبکی نك تصریح ایدلدیکنی ادما ایلدیکی موجب

کفر مسائل موجود اولدیفنی بناء علیه بو مسائل
مضونلرک هانکی سنده ایسه تصریح ایدیلدی لازمکدیکنی،
باشقه صورتله سرد ایدیلن مطالعاتک - قائل کی
اولورسه اولسون - قیمت علمیه سی اولامایه جقی
سویله مش ایدم . تدقیق مؤلفات بو مهم نقطه یی
نظر دفته آلمش اولمکی که ، بو دفعه ویریش اولدیفنی
جوابده - سبکی نک سوزلری ده علاوه ایدیور . دیمک که
ابن سبکی نک سوزلری یالکز نقل ایله اکتفا ایتمه یورک :
(ابن سبکی نک وقد اشتمل علی التصریح بقدم العالم الخ
سوزلریته کلنجه : معرفت ربوبیته تخصیص ایدیلن رکن اولک
فصول متقدمه سنده قدم عالمه ذاهب اولان فلاسفہ نک مسلکته
کوره اداره کلام ایدلمش اولسنه منی در . حال بوکه ابن
السبکی نک بیانی وجهله غزالی بر جوق آتارنده بالخاصه تهافت
الفلاسفہ سنده مسائل مذکوره نک ابظالیله اوغراشاشدر .)
سوزلری ده علاوه ایدیوره دیمک که ابن سبکی نک
سوزلری « مضنون به علی غیر اهله » نام رساله یه عائد ایمش .
اولا شوکا دقت اولونمق لازم در که : « مضنون به
علی غیر اهله » نام رساله ده تصریح ایدلدیکی ، وغزالی
واهل سنت طرفدن قائل تکفیر اولوندیفنی ادعا اولتان
اوج مسئله دن (صفات) مسئله سنده غزالی فلاسفہ یی
قطعیاً تکفیر ایتمه مش در . چونکه بو مسئله یه قائل
بولتان یالکز فلاسفہ دکل در . تهافت الفلاسفہ سنده
بو جهت پک واضح در . شو حالده سبکی نک « وکل
واحد من هذه یکفر الغزالی قائله هو واهل السنة
اجمعون » سوزی علی الاطلاق دوغرو اوله رق
قبول ایدیله من .

دیگر ایکی مسئله یه کلنجه : اوت ، بونلرده غزالی
فلاسفہ یی تکفیر ایتمش در . فقط ، هیئت محترمه نک
ادعایی وجهله مضنون کیرده معرفت ربوبیته تخصیص
ایدیلن رکن اولک فصول متقدمه سنده بو مسائلک
تصریح ایدلدیکی مسلم دکل در . فی الحقیقه متعصب
برکلامی نظریله باقیله جق اولورسه ، بویله برشی بلکه ده
سویله بیلیر . لکن دین برحاکمه بویله بر ادعایه مانع

در . چونکه غزالی بو کتابنده اهل سنتک اعتقاد
مشهوری تقریر ویا مدافعه ایتمه یور ؛ عامه یه مخصوص
بر عقائد یازمیور . اربابی ایچین کشفنده محذور
کورمدیکی فقط اربابنک غیریدن (ضن) ایدلمسی
لزومه شدتله قانع اولدیفنی بعض حقایق ایضاح ایدیور .
بو جهت ، کتابک اسمندنده آ کلاشیلیمقدمه در .
غزالی هر حقیقتک هر کس ایچین کشفی حاز اولان
ماه جفته و فقط اهلندن کیزله مکده ظلم اولدیفنه
تمامیله قانع در . بونک ایچین در که : بوراده کی مباحث ،
تصوفی و فلسفی بر طرزده تشریح ایدلمشدر . بناء علیه
فلاسفہ نک مسلکته کوره اداره کلام ایدلمش اولمسی ،
ویا خود بویله کورولمسی بوندن در . ذاتاً بویکی مسلک
آرمسندگی فرق آذر . ابن سینانک اشاراتنده کی
مقامات عارفینی اوقویانلر ، علوم صوفیه ایله علوم
فلاسفہ آره سنده کی بو مقارنتی آ کلامقدمه کوجلک
چکزلر . بونلرک بری کورویور ، بری بیلوردینلر
بو حقیقه ترجمان ایدلمشدر . هیچ شبهه یوق که
حدوث ویا قدم عالم مسئله سنده صوفیه ایله فلاسفہ
آره سنده کی مقارنت ، صوفیه ایله متکلمین آره سنده کی
مقارنتدن ، دهافضله در . هر حالده وحدتی قبول ایدن
صوفیه ایچین متکلمینک قائل اولدیفنی طرزده برحدوث
عالم موضوع بحث اولاماز .

دها صکره ، مضنون کیرده کی مسائل ، غزالی نک
« قانون تأویل » ی کوز اوکونه کتیریلهرک مطالعه
ایدیلک لازمدر . « فیصل التفرقه » مؤلفنه عائد مسائل
محا که ایدیلیر ایکن هر حالده کنای میزانی ایله
اولچولمک و اوندن صکره بر حکم ویریلک ایجاب
ایتمی ؟ . فلاسفہ نک مسلکته کوره اداره کلام
ایدلمسی ایله عجا بو میزانک خارجنه چیقیلنمش می ؟ .
او مباحثده غزالی نک میزانی ایله طاریله مایه جق
برشی وارمی در ؟ . .

ایشته « مضنون کیر » - متعصب بر کلامی کوزیله

فاضل مشارالیه (مضنون به علی غیر اهل) ایله
دیگر برکتانی حقنده سویله ن شیلری (قیل) ایله
بیان ایتدکن صکره «حقیقة الروح» نامنده برائری
دها ذکر ایدیور که «مضنون صغیر» اولدیغنه شبه
اولسه کر کدر. بو اثری طبقاتنده ابن سبکی ده ذکر
ایدور. دیمک که غزالی حقیقت روحه عائد اثر تألیف
ایتمکدن چکنمه مشدر.

بناءً علیه مضنون به علی غیر اهل غزالی نك اولنجه
مضنون صغیره غزالی نك اولق ایجاب ایدر. (هیئت
محترمه نك حکم منفیسی ده بویولده دگلی ایدی؟).
مع مافیه اولجه سویله دیکم کی، مضنون کیرک
غزالی نامه مدسوس اولدینی قبول ایدلسه بیله
بوندن مضنون صغیرکده مدسوس اولسی نه دن لازم
کلسین؟ «برینک مدسوس اولسی دیکرینکده مدسوس
اولسی ایجاب ایدر.» حکمی هیئت محترمه هانکی
اساسدن استنباط ایدیور؟ مضنون صغیری غزالی نه نسبت
ایتدیرن مضنون کیرک صوکنده کی «وسأهدی....»
عباره سی در دیمک، مغایر انصاف و محاکمه در.

غزالی نك مسلکی و برچوق آثاری، بالخاصه
مشكاة الانوار، اصول اربعین، جواهر القرآن کی
اثرلری اورته ده ایکن بو اثری غزالی نه نسبت ایتدیرن
«وسأهدی...» عبارته سی در دیمک قدر منطق سزلق
اولورمی؟ علی الخصوص هانکیسی اول اولدینی
معلوم ده دکل در.

محی الدین ابن عربی نه نسبت ایدیلن مسامره ده
کتاب النفخ والتسویه نك باشقه بر ذاته نسبت ایدلیدی
مسئله سینه کنبجه: بر کره مسامره نك حضرت شیخه
نسبتی، بیلیم که نه درجه به قدر دوغرودر؟ مضنونلر
حقنده بو قدر تدقیقات یایمق ایسته ن هیئت محترمه
ظن ایتم که مسامره بی ده ایجه دن ایجه به تدقیق ایتمش
اولماسون!

مسامره حضرت شیخک اولدینی قبول ایتدیکمن

دکل - بو نقاط نظردن مطالعه ایدیلنجه اونده قائلنک
تکفیری ایجاب ایدن بر مسئله نك تصریح ایدلیدیکی
ادعا ایتک هیچده دوغرو اولماز. غزالی روحک
- جمهورک آکلادینی طرزده - جسم اولدیغنه قانع اولدینی
حاله تهافتنده فلاسفه نك روح حقنده کی مذهب لرینه ده رد
وابطال ایتیه چالیشمش در. روح حقنده کی اعتقاد مخصوصی
ایله تهافتند کی فکری آره سنده کورولن شو مباينت
ظاهریه نك سببی ابن رشد ایله غزالی بی محاکمه ایدن
خواجه داده بک کوزل ایضاح ایتمش در.

بناءً علیه مضنون به علی غیر اهل حقنده سرد
ایدیلش اولان مطالعات غیر وارد در. دلیل، مدعی
اثبات ایده مدیکی جهتیه کتابک غزالی نه نسبتی علی حاله
قلمش در.

هیئت محترمه یالکنز ابن سبکی نك نقلنه استناد
ایده رک مضنون به علی غیر اهل حقنده ایسته دیکی کی
بر حکم ویرمش ایسه ده ابن سبکی دن اول و صکره کلن بر
چوق مؤلفین ده عینی کتابی غزالی نك مؤلفات مشهوره سندن
صایمقده درلر. بوراده بر قاج دانه سنی ذکر ایله کتفا
ایده حکم:

«...وله تهافت الفلاسفة و محک النظر و معیار العلم
و المقاصد و المضنون به علی غیر اهل و المقصد الاسنی فی شرح الاسماء الله
الحسنی... و کتبه کثیره و کلها نافعة... [۱]»
«و من مشهورات مصنفاته البسيط و الوسيط و الوجيز
و الخلاصة فی الفقه و احیاء علوم الدین... وله تهافت الفلاسفة
و محک النظر و معیار العلم و المقاصد و المضنون به علی غیر اهل
و مشكاة الانوار... [۲]»

موضوعات العلوم صاحبی ده بواثر، غزالی نك اولدینی
تصریح ایله ایتدیکمن که ~~موضوعات العلوم صاحبی ده بواثر، غزالی نك اولدینی~~
ایتدیتور.

«مضنون به علی غیر اهل ایله منهاج العارفینه ملازمت
و مطالعه به اهتمام و همت مهمات اموردن در. زیرا بونلرک وصفنده
هرته مرتبه مبالغه اولسه بینه و اصطفک کا هو حقه ادادن عجزی
مقرر در....»

[۱] ابن خلکان

[۲] شیخ عبدالقادر العیدروس

تقدیر دہدہ شیخ سوزی ہیئت محترمہ ایچون قطعاً دلیل اولہ ماز۔ مادام کہ شیخ محی الدین ابن عربی حضرت تری مسامرہ سندہ مضمون صغیری ، کنڈیسنہ قارشئ بیوک برحمت و تعظیم اظہار ایلدیکی شیخ حسن ابن المسفرہ نسبت ایدیور ، شو حالده « مضمون صغیر » مؤلفی معلوم و مشهور و شیخ اکبر حضرت تلر نجهده مقبول و معتبر بر کتاب دیمکدر . چونکہ مؤلفی حقندہ « ان الشیخ ابا الحسن علی المسفر کان جلیلاً حکماً عارفاً » دیور . شمدی بویله مؤلفی معلوم بر کتاب ایچون « غزالی نامنه مدسوس در . دیمک نفس الامرہ موافق بر حکم اولہ بیلیرمی ؟ دعوی نہ ایدی ، دلیل نہ ؟ » مضمون صغیر « حقندہ احیاء العلوم شارحک مدسوس دیمہ سنہ کنتجه : بوده شایان احتجاج برشی دکل در ، بوکی سوزلر بر حقیقتی نفی و اثبات ایدہ مز . چونکہ مدسوس تعمیری عادتاً بر مسلک در ، و بونی اک زیاده شعرانی مرحوم قہ للامتش در . محی الدین ابن عربینک آثاری حقندہ شعرانی مرحومک استعمال ایلدیکی بوکله ، مؤلفی محیطک ، علیہ دار لرینت دیدی قودیسندن قور تار مق ایچوندر . باشقه صورتله مدافعه ایدیلہ مہ چکی آکلاشیانجه « مدسوس » در ، دینیلہ رک ایشک ایچندن چیقیلور . احیاء العلوم کی بر کتابک احراقنه فتوی ویریلیر ، صاحب احیا انسالخ عن الدین ایله اتہام اولونور ، غزالی مرحوم کندینی مدافعه ایچون « فیصل التفرقة بین الاسلام والزندقة » نامندہ بر اثر یازمہ مجبور اولورسہ ، کتاب النفخ والتسوية کی طوغریدن طوغری یه متکلمینک مذهب مشهورینہ مخالف و اعتقاد عوامہ مغایر اولان اثرلرہ « مدسوس » دیمک صورتلہ غزالی بی مدافعه ایتک ہر حالده احیاء شارحی کی ذوات ایچون بروجیہ اولمازمی ؟ بناءً علیہ احیا شارحی کی ذواتک « مدسوس » دیمہ سیلہ بواثر حد ذاتندہ غزالینک اولماق ایجاب ایتیز . بوکی شیرلہ لہدہ احتجاج اولتورسہ . علیہدہ احتجاج اولنور .

(منحول) حقندہدہ بر جوق دیدی قودیلر وار ، غزالینک اولدینی انکار اولنور . حال بوکہ ابن سبکی طبقاتندہ غزالینک آثاری میانندہ صایبور . عجبا بونلرک ہانکیسنہ اعتماد ایدہ جکر ؟ شو حالده احیا شارحک سوزلری دہ بوبادہ بر دلیل تشکیل ایتبور . « مضمون صغیر » حقندہ ہیئت محترمہ نک اک قوتلی دلیل ہر حالده شودر : [آثار سائرہ سندہ روح انسانی حقندہ کی مطالعاتی تدقیق ایدیلنجه غزالی نک بویله جوابلر ویرمش اولسی احتیالی وارد دکل در . أزجلہ احیاء العلومندہ روحک حقیقتندن امساک لسان ایله یالکز اوصاف واحوالندن بحث ایشدر . روحک حقیقتی خصوصندہ وذلک مالم یتکلم فیہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فلیس لفریہ ان یتکلم فیہ] دیمش اولدینی حالده « مضمون صغیر » رسالہ سندہ حقیقت مذکورہ حقندہ ایراد ایدیلن سؤالہ جواباً : [هذا سؤال عن سر الروح الذي لم يؤذن لرسول الله صلى الله عليه وسلم في كشفه لمن ليس له اهلا فان كنت من اهله فاسمع واعلم الخ) دی یہ تکلم ایتمی نظردقت و اہمیتہ آلتہ حق ماینتلردن در .] فی الحقیقہ ، سطحی بر نظر ، بسیط بر دوشونجه صاحبی اولانلر ایله بردہ ہیئتک یالکز شونقل ایتدی کمز افادہ سنہ نصب نظر ایدنلر (یعنی ہیئت محترمہ نک احیادن نقل ایتدیکی عبارہ لرک تمام نقل ایدلہ یکنہ ذاہب اولانلر) احیا ایله مضمون صغیردہ کی بیاناتی آرہ سندہ بر مبانیت کشف ایدرسہدہ حقیقت حال تماماً بونک عکسندہ در . غزالی و آثاری حقندہ درین بر فکرہ صاحب اولانلر بویله بر مبانیتہ قائل دکلردر . چونکہ بر کرہ غزالینک حیات تاریخیسی بک مختلفدر . بو خصوصہ غزالی مستثنا بر سیادر . غزالی دیجہ قارشیمزہ بر شخصیت دکل ؛ متکلم غزالی ، فیلسوف و حکیم غزالی ، متصوف و عارف غزالی ، فقیہ غزالی کی عادتاً مختلف شخصیتلر چیقورہ شیبہ بوقکہ اونک یازمش اولدینی اثرلردہ بوشخصیتلرہ کورہ تخلف ایدیور . فیلسوف و حکیم غزالینک سوزلری ایله ، فقیہ و حتی متکلم غزالی نک سوزلری آرہ سندہ بر فرق بولونماق البتہ ممکن دکلدر . علم

کلامك مقصودی عقیده عوامی مبتدعه نك تشویشندن محافظه اولدیغنه و حقیقتك بونكده فوقنده بولوندیغنه قائل اولان امام غزالی نك احیاده کی سوزلری ایله مشکاتده کی ، جواهر القرآن و مضمونلرده کی سوزلری آره سنده شبهه یوق که ظاهری بر مبانیت کور و لهجک در . بونک ایچین دکلی در که غزالی حقنده :

یوما یمان اذا لاقیت ذایمن
وان لقیتم معدیا فعدنان

دینلمش در .

بناء علیه حقیقت حالده بوظاهری مبانیتلرک اسبابی ، غزالی نك مختلف صفحات یشامش و اثرلرنده دائماً خطاب ایتدیکی انسانلرک سویه فکریه لرینی نظراعتباره آلمش اولمسندن نشأت ایتمش در . مقصد علوم معامله اولان احیاء العلومده خلقه خطاب ایتدیکی جهتله بالطبع علوم مکاشفهیه عائد اولان روحک ماهیتی اوراده استکناه ایتمهش ، بوتون مطالعاتی قلبک تصفیه و تربیه سی نقطه سندن یوروش در . حال بو که مضمون ، مشکاة الانوار ، جواهر القرآن و اصول اربعین کی اثرلرنده یالکز کندیلرینه کشف اسرار و حقایق جائز اولان ارباب استعدادده خطاب ایتمش اولدیغندن کرک روحک ، کرک دهها مهم بعض مسائلک ماهیتی استکناه دن ، تماماً تصوفی ، حکمی مطالعات در میان ایتشدن اصلاچکیمهش در . مشکاة الانوارده ، اصول اربعین ده ، جواهر القرآن آنده کی بعض مطالعات بونک اک زیاده بر دلیل در . بناء علیه احیاء العلومده روحدن رسول الله صلی الله علیه وسلم بحث ایتدیکی ایچین ، بنده بحث ایتیه حکم دیمه سی ، دیگر اثرلرنده بحث ایتمه سنه مانع دکلی در . لکل مقام مقال .

ذاتاً غزالی نك احیاء العلومده کی مطالعات آتیه سی ده تمامیه فکریمزی تأیید ، و احیاده ماهیت روحی نه دن طولانی استکناه ایتدیکی پک صریح بر صورتده

ایضاح ایتمکده در . مشارالیه قلب لفظنک ایکی معنایه اطلاق اولوندیغنی سویله دکدن صکره شویله دیور : « و المعنی الثانی هو لطیفه ربانیة روحانیة لها بهذا القلب الجسمانی تعلق وتلك اللطيفة هي حقيقة الانسان وهو المدرك العالم العارف من الانسان وهو المجاز والمعاقب والمعاتب والمطالب ولها علاقة مع القلب الجسمانی وقد تحیرت عقول اکثر الخلق فی ادراك وجه علاقته فان تعلقه به یضاهی تعلق الامراض بالاجسام والاصاف بالموصفات او تعلق المستعمل بالآلة بالآلة او تعلق المتسكن بالمكان وشرح ذلك بما نتوقاه لعنین : احدها انه متعلق معلوم المكاشفة وليس غرضنا من هذا الكتاب

الاعلوم المعاملة . والثانی ان تحقیقه یستدعی انشاء سرالروح وذلك مما یتکلم فیه رسول الله صلی الله علیه وسلم فلیس لغيره ان یتکلم فیه . والمقصود انا اذا اطلقنا لفظ القلب فی هذا الكتاب اردنا به هذا اللطيفة و غرضنا ذکر اوصافها واحوالها لا ذکر حقیقتها فی ذاتها و علم المعاملة یفتقر الی معرفة صفاتها واحوالها ولا یفتقر الی ذکر حقیقتها . . . . »

ایشته احیاء العلومدن عیناً و تماماً نقل ایتمش اولدیغ بو سطرلر ، غزالی نك احیاء العلومده روح مسئله سنک تحقیق و تعمیقنه نیچون کیریشمدیکنی پک واضح اوله رق کوسترمکده در . غزالی دیمک ایستیورکه : « احیاده روح مسئله سنی تحقیق و تعمیق ایتیه ره رک یالکز اوصاف و احوالی ذکر ایده حکم . چونکه روحک حقیقتنی تحقیق و تعمیق بو کتابک موضوعی خارجنده در . » بوقدر آچیق بر مسئله نی قارئلرله باشقه تورلو کوسترمه یه جالیشیق ، تدقیق مؤلفات هیئت محترمه سندن یکه نیلمه یین برشی در . عجبا هیئت محترمه ، احیادن نقل ایتدیکی عبارده نك اوست طرفی ایله آلت طرفی کوزمه می در ؟ . بالخاصه « احدها . . . . » . والثانی . . . » ایله باشلایان سکز اون سطر عبارده نك آره سندن یالکز او بر سطر عبارده می کوزینه ایلیشدی ؟ .

یوقسه موقت بر زمان ایچین اولسون تأیید مدعا ایده بیلیم ظنی ایله بالاتزام اوجهتلری کورمه مک می لازم کلش در ؟ . غزالی احیاده روحک حقیقتدن

نیچین بحث ایتمه به جگنی ایضاح ایدر ایکن کوسترمش اولدینی سبیلرک برنجیسندن هیچ بحث ایتمه مک ، ایکنجیدن ده یالکز نقصان بر سطرک نقلی ایله اکتفا ایتمک ، مسئله نك اصل روحی نقطه لرینی قبالی چکمک اصول مناظره نك - مغالطه فصلی مستثنا اولمق اوزره - هانکی بحثنه توافق ایدر ؟

الحاصل ، غزالی نك احیاده کی سوزی ایله (مضمون صغیر) ده کی فکری آره سنده قطعیا مبانیت یوقدر . فرق اثرلرک موضوعلر نده در . بزینه تکرار ایدر زک : غزالی ، هر حقیقتک ، هر سرک ، هر کسه کشف وافشا اولونه میاجغنی و فقط بونلری اربابندن کیزله مک ده ظلم اولدیغنی پک آبی بیلور و یازمش اولدیغنی اثرلر نده اوکا کوره اداره لسان ایدور . رسول الله صلی الله علیه وسلم تکلم ایتمه دی دیمه سی ده عینی معنایه محمول در . مشار الیه ک مهم بر اثرندن عیناً نقل ایده حکم شو سطرلر ده بوجه تده ذره قدر شبهه و ترده محل بر اقایور :

« ثم ليس كل سر يكشف وبشي ولا كل حقيقة تعرض وتجلي بل صدور الاحرار قبور الاسرار ولقد قال بعض العارفين افشاء صرا الربوبية كفر بل قال سيد الاولين والآخرين ان من العلم كهية المكنون لا يعلمه الا العلماء بالله فاذا نطقوا به لم ينكره عليهم الا اهل الاغترار بالله ومهما كثر اهل الاغترار بالله وجب حفظ الاسرار عن وجه الاشوار لكنني اراك منشراح الصدر بالنور منزله السر عن ظلمات الغرور فلا اشج عليك بالاشارة الى لوازم ولوائح والرمز الى حقايق ودقائق فليس الظلم في كفال العلم عن امله باقل منه في بشه الى غير اهله... [۱] »

کورولور که : غزالی مرحوم ، احیاء العلوم کی اثرلر نده کشفی جائز اولمیان ، فقط شرائط مطلوبه بی حائز ذوات ایچین کشف و ایضاح نده محذور کورولمه بن برطاقم حقايق و مسائل اولدیغنه تمامیه قانع در . حتی بوکی مسائل و حقایق دن بعضلری خصوصی اثرلر نده یازدیغنی حالده اونلری اکثریتک و حتی علماء رسوم کی عقول ضعیفه اربابنک آ کلایه مایه جقلری دوشونجه سیله اظهار ایتمدیکنی بالذات کنیدیسی تصریح ایتمکده در .

[۱] مشکاة الانوار

بوقدرله ده اکتفا ایتمه به رک بوکتاب کیمک آله کچر سه شرائط مطلوبه بی حائز اولمیانلره کوسترمسی حرام در دیور . ایشته شوسطرلر غزالی نك در : « وهذه العلوم الاربعة اعني علم الذات والصفات والافعال وعلم المعاد اودعنا من اوائله ومجامعه القدر الذي رزقنا منه مع قصر العمر وكثرة الشواغل والآفات ونفلة الاعوان والرفقا بعض التصانيف لكنالم نظهره فانه يكل عنه اكثر الافهام ويضربه الضعفا وهم اكثر المترسبين بالعلم بل لا يصلح اظهاره الاعلى من اتقن علم الظاهر وسلك في قمع الصفات المذمومة من النفس وطرق المجاهدة حتى ارتاضت نفسه واستقامت على سواء السبيل فلم يبق له حظ في الدنيا ولم يبق له طلب الا الحق ورزق مع ذلك طمأنه وقادة وقرينة منقادة وذكاء بليغا وفهما صافيا وحرام على من يقع ذلك الكتاب بيده ان يظهره الاعلى من استجمع هذه الصفات . آرتق بوقدر ایضاح اتدن صکره (« مضمون صغیر »)

غزالی نك دکل در ؛ احیاده کی سوزلری ایله بو اثرده کی سوزلر آره سنده مبانیت واردر ؛ بو اثری غزالی به نسبت ایتدیرن مضمون کیرک نهایتنده کی عباره در (کی سوزلرک نه قدر قیمت علمیه سی اولدیغنی آ کلامقده کوچلک چکمه یز دکلکی ؟ .. بناءً عليه « مضمون صغیر » ک غزالی به اولان نسبتی دکل قطع ایده جک ، حتی توهین ایده بیله جک هیچ بر دلیل و سبب کوستریله مه مش در . اوت مضمون صغیر غزالی نك در ؛ شو قدر که مشکات الانوار ، جواهر القرآن ، اصول اربعین کی اثرلرک صاحبی اولان غزالی نك . هم ده اهلیک غیری سندن (ضن) ایدلمسی ، اربابنک غیری به کوسترستک حرام اولدیغنی صراحة سوبله . یکی اثرلرندن اولدیغنه شبهه بوقدر .

مشکات الانوار ، اصول اربعین ، جواهر القرآن مؤلفندن « روح » حقنده بویله بر فکرده صد رایتیه سی محال دکل ، بلکه بوندن باشقه بر فکرده بو و نمش اولمی احتمال یوقدر . عجبا مشکاة الانوار مؤلفنک روح حقنده بویولده بیان مطالعه ایتمش اولمسته نیچون احتمال ویرلیور ؟ .. او حالده مشکاة الانوار و جواهر القرآن ده اونک دکلکی دی به جکیز ؟ . مشکاتده بسط ایلدیکی

اصوله تماماً موافق اولان بوفکرلری غزالی کی بر حکیم
التهیدن اسیر که میسبب نه در؟. مشکاتی و جواهر القرآن
یا زان هیچ شبهه یوق که بونی ده یازار. اثرده موجب تنقید
بعض جهت روار که اولردن بر قسمه بنده کرده اشارت
ایتمش دم .

غزالی به نسبت ایدیلن مضمونلرک ایکی ویاخود
اوج اولمی مسئله سنه کنگه : بنده کز شمدی به قدر
اوج اولدیغنی ظن ایدیوردم . چونکه مشروطیتی
متعاقب انتشاره باشلایان جرائد اسبوعیه دن بری
غزالی به عائد بولنان بر مضمونی ترجمه ونشر ایتیه
باشلامش و طشره دن فاضل بر ذاتک کوندردیکی
بو اثر آله بولنان مضمونلردن باشقه اولدیغنی ادعا
ایلمشدی . اثرک مندرجاتی تامیله حافظه مده قالمش
ایسه ده اسمی «مضمون به علی اهله» اوله رق قالمشدی .
حال بوکه بو دفعه تکرار مراجعت ایتدم ، ترجمه لک
یاننده درج ایدیلن عربجه اصللرینی آله بولنان
مضمونلر ایله قارشیللاشدیردم ؛ اسمی مضمون به علی
غیر اهله « اولان اثر مذکورک ترجمه ایدلمش اولان
قسملری «مضمون صغیر» ک عینی اولدیغنی آکلادم ،
فضله اوله رق بر مقدمه یی ده احتوا ایدیور . اولی شو
صورتله باشلایور :

الحمد لله واهب الفضل والافضال الجاعل لنا سبلا الى ادراك ما غاب
عن الخواس والخيال واستنطاق العلوم الغامضة المشككة بطريق الخاطر
الجوال في ملكوت ذي الجلال والجمال اما بعد فقد سئلت عن مسائل غامضة
مضمونة علي غير اهلها حقيقة علي اهلها فاجبت ملتصق بهم بعد ان رأيت
فيهم محابل الفهم وآثار الرشاد وهو رؤف رحيم عطوف كريم بالعباد
سئلت عن قول الله عز وجل « فاذا سويته ونفخت فيه من روحي »
ماالتسوية وما النفخ وما الروح قلت . . . !

ایشته اون سنه مقدم بر قسمی ترجمه ایدلمش اولان
مضمون بو طرزده باشلایور ، « ان قلت قلنا ،
قل فنقول ، فيقال » صیغهلری ایله دوام ایدیور . آکلا -
شیلور که غزالی نك حقیقی مضمون صغیری اودر .
شو حالده هیئت علیه لری طرفندن « مضمون صغیرک

سؤالاً وجواباً ترکیب و ترتیبی دخی غزالی طرفندن
یازلمدیغنه دلالت ایتیمکده در . بوتون فصللری (سئل
فقال) یاخود (فقیل له فقال) صیغه لریله باشلایور که
دیگر بر ذات طرفندن یارلمش اولمسی استلزام
ایدیور « طرزنده واقع اولان اعتراضده وارد دکلدر .
چونکه بو اثر (سئل فقال) ایله دکل ، (ان قلت فقلنا)
صیغه لری ایله باشلامش در . ذاتاً (سئل فقال) ایله
باشلامش اولمسی غزالی نك اولدیغنه ناصل دلالت
ایدیور ، بوکاده عقلمز ایرمدی یا ! عیجا بو صیغه لر
ایله باشلایان یالکمز بو اثر می در ؟ اک مقبر کتب
فقیهیه مزده بیله بونی کوره مز می ز؟ آرقق مضمون لره
عائد سوزمه بوراده نهایت ویریورم .

غوث اعظم جلی نك قصیده عینیه لرندن نقل ایتمش
اولدیغ بر قطعه مناسبتیله ده - هیئت علیه نك فضل
وعرفانندن ، هیچ ده بکه مدیکم - شویله بر تعریضه
هدف اولدیغمی کوربورم . [بوقصیده مثلاً :

قطعت الوری من نفس ذاتک قطعة

فلا انت مقطوع ولا انت قاطع [۱]

ییتنده اولدیغنی کی ذات باری تعالی و تقدس حقنده
شرعا اطلاقی جائز اولیان الفاظ و عباراتی محتویدر .
دوغروسنی سویله مک لازم کلیرسه ، مضمونلر
مناسبتیله هیئت طرفندن وقوع بولان بو تعریضی
کورونجه مناظره نك کیه که وهانکی مسئله به عائد
اولدیغنده هان هان شبههیه دوشدم . عجب مسلك
کلامی اوزرینه یارلمش بر مسئله می موضوع بحث اونیور؟
یوقسه اعظم صوفیه دن بر قسمی تکفیر ایتمش اولان
بر صنف ایله می مناظره ایدیورز ؟ هر حالده بونلردن
هیچ بریسی اولدیغنی ظن ایدیوردم .

[۱] انسان کاملده بو قطعه شو شکله در .

قطعت الوری من ذات حسنک قطعة .

ولم تک موصولا ولا فصل قاطع .

بزمقالات روحیه نك باش طرفده وحدت وجوده
 قائل وحتی اونك ائمه سندن معدود اولان اعظم
 صوفیه نك روح حقنده کی مسلك مخصوصلری ایضاح
 ایتمك ایستدیكمیزی وبونك ایچونده غزالی، محی الدین،
 بدرالدین کی ذواتك فکریلری صره ایله یازه جقمزی
 سویله مش ایدك . غزالی یی یازار ایکن بالمناصبه غوث
 اعظم جیلی نك - عبدالکریم جیلی به وحتی دها بعض
 ذواته غوث اعظم دیمکده کندجه برمحذور کور میورم -
 قصیده عینه لرندن بر قطعه ده نقل ایتشدم . هیئت
 محترمه ، - مقالات روحیه کی - او قطعه به قارشیده
 برشی سویله به میور . یالکیز « بو قطعه عبدالکریم
 جیلی نك قصیده لرندن در ، اوقصیده ایسه باری تعالی
 و تقدس حقنده شرعاً اطلاق جائز اولیان الفاظ
 و عباراتی محتوی در « دیور و بوکاده یوقاریده کی بتی
 مثال اوله رق ذکر ایدیور ؛ و بصورتله « جناب الله
 حقنده شرعاً اطلاق جائز اولیان الفاظ و عباراتی
 قولالامش اولان مؤلفرك سوزلری ایله استشهاد
 ایتکمز جائز دکادر « دیمك ایستدنیور .

هیئت محترمه نك مقصدی ، نه دیمك ایستدیکی
 تماماً آکلاشیلیور .

بویله ایکن طولاماجلی یوللردن کیمه به بیلمم که ،
 نه دن لزوم حس ایدیلیور ؟ . برمسلك مخصوصه کوره
 سرد ایدلش اولان اومطالعات و او قطعه لر طوغری
 ایسه دیگر قطعه لرك خطا اولسنی ایلری به سورمکده
 نه کی بر مقصد وارد : علما و متکلمین اسلامییه
 کندیلریله طبان طبانه ضد بولندقلری فلاسفه یونانیه نك
 سوزلری ایله آزمی استشهاد ایتشلردر ؟! جزء الذی
 لایحجازی ایلری سورمکه خصمارینه غلبه چالمق ایستین
 متکلمین اسلامییه « بونظریه نك اصلی (ده موقریت) کدر ،
 ده موقریت ایسه رؤسای مادیونندن در . بونظریه ایله
 انکار الوهیته وارمشدر . دیمك نه درجه طوغری
 ایسه بوده او یله دکلی در ؟

هم انسان کامل مؤلفك اعظم صوفیه نك مسلك
 مخصوصی اوزرینه سویله مش اولان اوقطعه سنك ذات
 باری حقنده شرعاً اطلاق جائز اولیان الفاظ و عباراتی
 محتوی اولدینی هانکی اساسه کوره ادعا ایدیلیور ؟ .
 الله نام و حسابنه موجوداتی نفی وانکار ایتش ،
 اونلری خیال و ظلال تلقی ایتش بر مسلك منتسبینك
 بویولده کی سوزلرینه شرعاً اطلاق جائز دکل دینه .
 بیلمی ؟ . او حالده « العبد رب والرب عبد . یالیت
 شعری من المكلف » و « فسبحان الذی خلق الاشیاء
 وهو عینها » ، « سبحانی ما اعظم شانی » ؛ ، لیس فی
 جبتی الا الله ، کی الفاظ و عبارات ده شرعاً سویلنمسی
 جائز اولیان عبارات و الفاظدن اولمق لازم در ، دکلی ؟ .
 اعظم صوفیه نك دها بونلره بکزر نه قدر الفاظ
 و عباراتی اولدینی طبعی هیئت محترمه جه مجهول دکلدور .
 « وحدت وجود » قبول ایدلرکن صکره او کی
 مطالعه لر وارد اوله بیلمی ؟ . علما ایچنده اعظم
 صوفیه نك مسلك خاصنی تجیل و تکریم ایدنلر اولدینی
 کی ، اومسلك جلیلک ائمه سنی تکفیر ایدنلر ، غزالی به
 دین دن چقمسنه آز قالدی دینلر ، محی الدین عربی
 کی بر عارف بالله « شیخ الاکفر » دینلرده
 کورولمشدر . اکر مناظر ممزده بوقسمدن ایسه - که
 بوکا احتمال ویرمیورز - اوزمان بر دییه جکمز قالماز .
 فقط صوفیه نك مسلك جلیکنی قبول ایتش بر ذاتك
 بوکی الفاظ و عباراتی شرعاً اطلاق جائز دکل تلقی
 ایتسی ده او مسلكك قواعدیله قابل تألیف اولماسه
 کر کدر .

احمد حمیدی

